

τῆς ἐπικρατήσεως τῶν θεσμῶν τοῦ πατριαρχικοῦ δικαίου· εὐτυχέστερος τοῦ Ἀμλέτου ἐξέρχεται νικητῆς τοῦ δεινοῦ ἀγῶνος τῆ ἐπιμβάσει τῆς Παλλάδος. Ὁ δὲ Ἀμλέτος εὐρισκόμενος εἰς ἀπώτερον μεταίχιμον τῆς ἀνελίξεως, οὐ μόνον ἀδυνατεῖ νὰ φονεύσῃ τὴν μητέρα, παρὰ τὴν ἐπιβο- λὴν τῶν ἡθῶν τὴν ἐκδηλουμένην διὰ τοῦ φάσματος τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ καὶ τὸν φόνον τοῦ θεοῦ θεωρεῖ πράξιν ἠθικῶς ἀποτρόπαιον. Κατὰ τὸν Kohler ὁ Ἀμλέτος ἀποφεύγει τὴν φονικὴν πράξιν ὄχι διότι στε- ρεῖται τοῦ ἀναγκαίου ψυχικοῦ σθένους, ὡς ἐνόμιζεν ὁ Goethe, ἀλλὰ διότι κατισχύουσιν ἐν αὐτῷ εὐγενέστεραι καὶ ὑψηλότεραι ἠθικαὶ ἀρχαί. Καὶ πίπτει αὐτὸς ἐξίλαστήριον θῦμα μὴ ἔχων, ὡς ὁ Ὁρέστης, συμπα- ραστάτην τὸν Θεόν, κληροδοτεῖ δὲ μόνον εἰς τὸν κόσμον τὴν πολιτίμω- αὐτοῦ διαθήκη, ἐν ἣ ἀναπτύσσει ἐν μέσῳ ἀνεκφράστου πόνου ἀφθονίαν σοφίας καὶ βάθος παρατηρητικότητος περὶ τῶν πραγμάτων τοῦ κό- σμου... Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἐπιλέγει ὁ Kohler μετ' εὐνοήτου ὑπερη- φανίας, «ἡ νομικὴ δύναται νὰ κρατῇ ὑψηλὰ τὸ λάβαρον αὐτῆς, διότι εἰς τὰ δύο μεγαλοπρεπέστατα δραματικά δημιουργήματα τῆς ἀρχαιότητος καὶ τῶν νεωτέρων χρόνων, εἰς τὴν Ὁρέστειαν καὶ τὸν Ἀμλέτον, ὁ δρα- ματικὸς ἀγὼν εἶναι ἀγὼν δικαίου, ἡ δὲ πράξις τοῦ ἥρωος εἶναι ἔργον νομικῆς προόδου.»

Ἡ μεγάλη ἀξία τοῦ Kohler ἔγκειται ἀκριβῶς ἐν τούτῳ ὅτι ἀνα- λύων τὰς ἐξόχους τραγωδίας τοῦ Σαιξπείρου, δὲν ἐθαμβώθη ὑπὸ τῆς γοητείας τοῦ ἄγγλου ποιητοῦ, ἀλλ' ὡς δεινὸς νομικὸς καὶ ψυχολόγος διέκρινε καὶ ἀνεῦρε καὶ ἔσπειρε τὰ προοδευτικὰ ἐκεῖνα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα βλαστήσαντα προϊόντος τοῦ χρόνου πλούσιον ἀπέδωκαν ἀμητόν.

Κατὰ ταῦτα δικαίως ὁ Kohler δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πρῶτος εὐαγγελιστῆς κοινωνιολογικῶν ἀρχῶν ἐν τῇ νομικῇ ἐπιστήμῃ καὶ πρό- δρομος τῆς νέας καὶ εὐέλπιδος τοῦ ἐλευθέρου δικαίου σχολῆς. Τὰς ἀνωτέρω ἐκτεθειμένας σκέψεις καθὼς καὶ τὴν πραγματείαν αὐτοῦ «περὶ ἐρμηνείας τῶν νόμων» αὐτὸς ὁ Kohler χαρακτηρίζει ὡς τὸ λυκανγὲς τοῦ ἐλευθέρου δικαίου. Δὲν ἦτο βεβαίως ἀφωσιωμένος ὁπαδὸς τῆς νέας ταύτης τοῦ δικαίου σχολῆς, τὰς ἀξιώσεις τῆς ὁποίας ἐθεώρει ὑπερβολικὰς, ἀλλὰ διέκειτο συμπαθῶς πρὸς αὐτὴν καὶ τὰς προοδευτι- κάς αὐτῆς τάσεις, διότι κατ' ἀρχὴν ἐσαγηνεύετο ὑπὸ πάσης ρηξικλεῦ- θου ἀποπειρας. Καὶ ἔγραψε: «Δὲν φοβούμεθα τὸ ἐλεύθερον δίκαιον εἶναι ἀναγκαῖόν τι καὶ θὰ ἐπιφέρῃ τὴν λύτρωσιν ἐκ τῶν δεσμῶν τοῦ παρελθόντος». Καὶ ἐπρόσβουεν ὅτι οἱ τεταγμένοι ὑπὸ τῆς πολιτείας ὅπως ἀπονέμωσι τὸ δίκαιον δέον νὰ ἔχωσι πάντοτε ὡς τελικὸν σκοπὸν οὐχὶ τὴν αὐστηρὰν τῶν τυπικῶν θεσμῶν ἐφαρμογὴν ἀλλὰ τὴν ἐπιπρά- τησιν τοῦ κατ' οὐσίαν δικαίου· δὲν πρέπει νὰ ὑποτάσσονται δουλο- πρεπῶς εἰς τὸ γράμμα τοῦ νόμου, ἀλλὰ νὰ ἀποβλέπωσι πάντοτε πρὸς

τὴν ἰδέαν τῆς προόδου. Ἡ ἐρμηνεία δὲν πρέπει νὰ εἶναι ξηρὰ καὶ ἄγονος, ἀλλὰ ν' ἀνταποκρίνηται πρὸς τὸ τοῦ δικαίου συναίσθημα τῶν πολλῶν, χωρὶς βεβαίως νὰ κλονῇ τὸ κῆρος τοῦ νόμου. Ὁ νόμος, ὡς φαινόμενον κοινωνικόν, ἀποτελεῖ τμήμα τοῦ πολιτισμοῦ τῆς χώρας, ἐν ἣ ἰσχύει, καὶ πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ ἐξελίσσεται καὶ προάγεται μετ' αὐτοῦ. Ἐφ' ὅσον ὁ πολιτισμὸς προοδεύει, τὸ δίκαιον δὲν δύναται νὰ μένη στάσιμον. Ὅταν δὲ ἡ ἐπὶ τὰ βελτίω μεταβολὴ αὐτοῦ διὰ νέων νομοθετημάτων δὲν εἶναι εὐκόλος, ἡ πρόοδος τοῦ δικαίου δέον νὰ ἐπιδιώκηται διὰ τῆς ἐφαρμογῆς λογικῆς καὶ πρακτικῆς ἐν ταυτῷ ἐρμηνείας συμβιβαστοῦσης τοὺς καθυστεροῦντας θεσμοὺς πρὸς τοὺς ὀλοῖν ἐν μεταβαλλομένους κοινωνικοὺς ὄρους. Καθῆκον δὲ εἶναι παντὸς πεφωτισμένου νομικοῦ καὶ παντὸς σάφρονος δικαστοῦ νὰ ὑποβοηθῇ διὰ τοιαύτης ἐρμηνείας τὴν ἀνάπτυξιν τῶν στοιχείων τῆς προόδου, τὰ ὁποῖα πᾶς νόμος περιέχει. Τὴν τυπομανίαν τῶν ὁπαδῶν τῆς παλαιᾶς σχολῆς καὶ τὴν τυραννίαν τῶν ἀφηρημένων ἐνοιῶν ἐν τῇ νομικῇ ἐπι- στήμῃ δικαίως ἔσπευγε πάντοτε ὁ Kohler μετ' ἀντικρατικῆς ἀντιλήψεως δύναμιν. Ἦθελε δὲ τὴν νομικὴν πρὸ παντὸς ἐπιστήμην πρακτικὴν, «διότι τὸ πρακτικὸν δίκαιον εἶναι καὶ τὸ ὀρθὸν δίκαιον, ἐν ᾧ τὸ δίκαιον τὸ φέρον ἀποτελέσματα πρακτικῶς νοσηρὰ, ἀποβαίνει δίκαιον σφαλερὸν καὶ φαντασιόπληκτον».

«Τὸ δίκαιον πρέπει νὰ διαπλάττηται», ἔγραφεν ὁ Kohler, «κατὰ τοι- οῦτον τρόπον, ὥστε ν' ἀνταποκρίνηται ἄριστα πρὸς τὴν ἀποστολὴν τοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τε χρόνον καὶ τρόπον καὶ νὰ ὑποθάλλῃ τὴν ἐκπλήρω- σιν αὐτῶν, ἐν ἄλλαις λέξεσι νὰ προάγῃ καὶ ὑποστηρίξῃ τὰ μέγιστα τὴν ἀνέλιξιν τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ συμφῶνως πρὸς τὸν ἐκάστοτε προ- ορισμὸν αὐτοῦ».

Καὶ ἀλλαχοῦ. «Τὸ δίκαιον ὑφίσταται τὴν οὐσιώδη ἐπίδρασιν τῶν σκοπῶν τοῦ βίου, πρὸς τοὺς ὁποίους κατατείνει ὀρισμένη τοῦ πολι- τισμοῦ περίοδος. Ἐκάστη περίοδος πολιτισμοῦ ἔχει ἴδιον δίκαιον, ὅπως καὶ ἕκαστος δίκαιον ἔχει ἴδιαν περίοδον πολιτισμοῦ».

Καὶ τὴν εἰς τὸ ποινικὸν δίκαιον εἰσαγωγὴν ἀρχῶν κοινωνιολογικῶν ἐπεκρῶται κατ' ἀρχὴν ὁ Kohler. Καίπερ δὲ ὁπαδὸς ὢν τῆς κλασσικῆς σχολῆς, ἀλλ' ὁπαδὸς προοδευτικῆς καὶ καινοτόμος, καίπερ ὢν διασωτῆς τοῦ περι ἐλευθερίας τῆς βουλήσεως δόγματος, ἐλήγει τὰς προσπάθειάς τῆς κοινωνιολογικῆς σχολῆς πρὸς καταπολέμησιν τῶν αἰτίων τοῦ ἐγκλήματος καὶ τὴν ὑπὸ μετριοπαθῆς καὶ λελογισμένου κοινωνιολογικῶν πνεῦμα μεταρρυθμίσει τῆς ποινικῆς νομοθεσίας. Ἀλλὰ τὴν ἀντικατά- στασιν τῆς ποινικῆς ἀνταποδόσεως διὰ τοῦ σφρονοσηρίου καὶ ἄλλας τῆς κοινωνιολογικῆς σχολῆς ὑπερβολάς, διὰ τῶν ὁποίων ἡ τύχη τῶν φυγοπόνων καὶ τῶν πνευματικῶς ὑποδεδῶν καὶ τῶν ἀλκοολικῶν ἐγκλη- ματιῶν θὰ ἐβελτιούτο τοσοῦτον, ὥστε νὰ εἶναι πολλακίς καλυτέρα τῆς μοίρας πολλῶν διὰ τιμίον ἰδρώτος τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα προσπορι- ζομένων ἐργατῶν, ἀπέριπτεν ὁ Kohler, διδάσκων ὅτι πᾶς ἐγκλημα-

ἄλλως τε επιδιώκει τὸ τέλειον, ἢ πολιτικὴ τὸ δυνάμενον νὰ πραγματοποιηθῆ, δηλαδὴ ἀναζητεῖ τὴν ὁδὸν πρὸς τὸ τέλειον διὰ σταθμῶν ἐπὶ τοῦ ἀτελοῦς. Ἐν τούτοις δύναται ἡ ἐπιστημονικὴ κοινωνικὴ οἰκονομία νὰ ἀποκαλύψῃ καθαρὰ εἰς ἡμᾶς τὰ αἰτία τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ οἰκονομικοῦ βίου ἄνευ τῆς σκιᾶς τυχαίων ἐπιδράσεων. Ἀκριβῶς δὲ ἐπειδὴ ἡ κοινωνικὴ ἐπιστήμη επιδιώκει τοὺς ἰδίους αὐτῆ σκοποὺς ὡς ἐπιστήμη, ὡς καθαρὰ δηλαδὴ ἀναζητήσις τῆς ἀληθείας, ὡς τάσις τοῦ πνεύματος πρὸς τὴν τελειότητα, ἀκριβῶς λέγω διὰ τοῦτο, βοηθεῖ ἡμᾶς σπουδαίως εἰς τὸν πρακτικὸν βίον, πρὸ παντὸς δὲ σήμερον, ὅπου βλέπομεν νὰ διαδέχονται τοὺς διεθνεῖς οἱ ἐθνικοὶ ἐμφύλιοι κοινωνικοὶ πόλεμοι.

Ἐπειδὴ ὁ κοινωνιολόγος κατ' ἀρχὴν δὲν πρέπει νὰ ἔχῃ πρὸ ὀφθαλμῶν καθ' ἕκαστον συμφέροντα ἀλλὰ τὰ τῆς ὁλότητος, ἐπομένως ὀφείλει νὰ συσχετίσῃ διαρκῶς τὰ συμφέροντα τῶν διαφόρων ὁμάδων, διὰ τοῦτο δύναται νὰ ποδηγετήσῃ διὰ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἐρευνῶν του πάντα νομοθέτην. Οὐδεμία ἐπιστήμη ἀφορᾷ τόσον πολὺ τὰς λαϊκὰς μάζας ὅσον ἡ τῆς Κοινωνικῆς Οἰκονομίας.

Δὲν εἶναι λοιπὸν μόνον λόγιος ὁ κοινωνιολόγος, ἀλλὰ καὶ διδάσκαλος, τοῦ ὁποίου τὸ εὐγενέστερον μέλημα εἶναι ἡ διάχυσις σαφηνείας καὶ ἀληθείας εἰς τὰ ἀλληλόμαχα καὶ ἀλληλοσχετιζόμενα ζητήματα τοῦ οἰκονομικοῦ βίου. Καίτοι δὲ ὅπου πρόκεινται οἰκονομικὰ συμφέροντα, ἀσυναίσθητος διεγείρουσιν εἰς ἡμᾶς ταῦτα τὴν ἐλπίδα ἢ τὸν φόβον, τὸ μῖσος¹⁾ ἢ τὴν ἀγάπην, συγκινοῦσι δὲ ἡμᾶς ἰσχυρότερον ἢ οἰαϊδήποτε ἄλλαι σχέσεις, ὅμως ὁ ἀληθὴς ἐπιστήμων πρέπει νὰ παραμένῃ ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τὰ αἰσθήματα ταῦτα, καθὼς καὶ ἀπὸ πᾶσαν προκατάληψιν, προερχομένην εἴτε ἐξ ἀνατροφῆς, εἴτε ἐκ χαρακτῆρος, εἴτε ἐκ συμπτώσεων τῆς ἐξελιξέως του, εἴτε καὶ ἐξ οἰωνδήποτε ἄλλων συνθηκῶν. Ἄλλ' οὔτε καὶ ὡς δικαστὴς πρέπει νὰ παρουσιάζεται οὗτος, ἀλλ' ὡς ἀντικειμενικὸς ἐρευνητὴς μόνον τῶν πραγμάτων ὅπως ἔχουσιν.

Διὰ πᾶσαν λοιπὸν κίνησιν ἐξερχομένην τῶν ὁρίων τῆς κοινοτοπίας, εἴτε ἐπιθετικὴ εἶναι αὕτη, εἴτε ἀμυντικὴ, πρέπει ὁ ἐπιστήμων νὰ διαφέρεται, διότι εὐκόλως θὰ ἀνεύρη καὶ εἰς τὴν καλουμένην πρὸδον καὶ εἰς

(1) Ὁ Μάρξ εἰς τὸν πρόλογον τῆς 2. ἐκδόσεως (1872) τοῦ Α' τόμου τοῦ «Κεφαλαίου» γράφει «Ἡ ἐλευθέρω ἐπιστημονικὴ ἐρευνα ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας δὲν συναντᾷ μόνον τοὺς συνήθεις ἐχθροὺς τῶν λοιπῶν ἄλλων ἐπιστημονικῶν πεδίων. Ἡ ἰδιάζουσα φύσις τοῦ ἐρευνωμένου θέματος προκαλεῖ εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον τὰ δριμύτερα, ποταπώτερα, καὶ βδελυρότερα πάθη τοῦ ἀνθρώπου, τὴν μαγίαν τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος. Ὁ ἀθεϊσμὸς σήμερον εἶναι culpa levis ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν κριτικὴν τῶν κατὰ παράδοσιν σχέσεων ἰδιοκτησίας».

τὴν καλουμένην ἀντίδρασιν στοιχεῖα τὰ ὁποῖα θὰ ἐχρησίμευον καὶ εἰς τὴν ἐρευνάν του.

Καλῆς πίστεως συζητηταί, ἔντιμοι ἐρευνηταί, ἀνευρίσκονται εἰς ὅλας τὰς κοινωνικὰς μερίδας καὶ ὁ ἐλάχιστος δὲ τούτων ἐν τῇ δημοκρατικῇ ἐπιστήμῃ, πολιτευόμενος συμφώνως πρὸς τοὺς ἠθικοὺς κανόνας αὐτῆς, τοὺς προδιαγράφοντας τὸ καθαρῶς ἀπόλυτον σέβας πρὸς τὴν ἀλήθειαν, ἔχει ὅλα τὰ δικαιώματα τῶν ἡγεμόνων τῆς.

Πρὸς τοὺς ἐρευνητὰς τούτους τείνομεν τὴν χεῖρα εἴτε δεξιὰ, εἴτε εἰς τὸ κέντρον, εἴτε ἀριστερὰ τῆς κοινωνικῆς παρατάξεως βαδίζουσιν οὗτοι. Τοῦτο δὲ κάμνοντες νομίζομεν ὅτι ἐξυψοῦμεν τὴν συζήτησιν εἰς πολὺ ἀνώτερον ἐπίπεδον, καὶ συνεπῶς ἐξυψηροῦμεν τὰ συμφέροντα τῆς πατρίδος μας πολὺ καλύτερον καὶ διαρκέστερον, παρὰ ἐὰν ἀφ' ὀρισμένου φακοῦ ἐξετάζοντες τὰ πράγματα, ὑπὸ τὴν σημαίαν καὶ τὰς τάξεις κοινωνικῆς τινος μερίδος τασσόμενοι, καθιστάμεθα ἐνσυνείδητα ὄργανα μιᾶς καὶ μόνης κοινωνικῆς τάξεως¹⁾.

1. Εἰσαγωγή

Ἡ ὁργάνωσις τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς συμβιώσεως δύναται νὰ στηριχθῆ ἐπὶ δύο ἀρχῶν ἀντιτιθεμένων πρὸς ἀλλήλας. Αἱ ἀρχαὶ αὗται εἶναι ἀπόρροια τῆς ἀντιλήψεώς μας περὶ τῆς σχέσεως τοῦ ἀτόμου πρὸς τὴν ὁλότητα. Ἡ δηλαδὴ θεωρεῖται ἀρχὴ καὶ τέλος ὁ καθ' ἕκαστον ἄνθρωπος, καὶ τὰ δημιουργήματά του εἶναι μέσα διὰ τοὺς σκοποὺς του μόνον, ἢ θεωροῦνται αἱ ὁλότητες, αἱ κοινωνικαὶ ὁμάδες ὑπέρτεραι τοῦ ἀτόμου, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ τὰς ἐξυψηροῦν, ἀφοῦ τοῦτο μετὰ μικρὸν χρόνον παρέρχεται, ἐνῶ ἡ ὁλότης ἀναγεννᾶται πάντοτε.

Αὕτη εἶναι ἐν εὐρυτάτῃ ἐννοίᾳ ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τῆς ἀτομικῆς ἀρχῆς καὶ τῆς κοινωνικῆς ἰδέας, μεταξὺ τοῦ ἀτομικισμοῦ καὶ τοῦ σοσιαλισμοῦ.

Οὗτω λοιπὸν καὶ ὁ σημερινὸς ἡμῶν οἰκονομικὸς βίος στηρίζεται ἐπὶ δύο θεμελιωδῶν ἀρχῶν: ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας καὶ ἐπὶ τῆς κοινωνικῆς ἰδέας. Ἡ ἀρχὴ τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας, ἢ ἰδέα δηλαδὴ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀτόμου ἐν τῇ ἐπιδιώξει τῶν οἰκονομικῶν αὐτοῦ σκοπῶν, εἶναι γέννημα τοῦ 19. αἰῶνος, ἐπιβληθεῖσα εἰς τὰ οἰκονομικοπολιτικὰ ἰδεώδη τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ διαμορφώσασα κατὰ νέον τρόπον τὴν ἐν τῇ κοινωνίᾳ τότε τάξιν καὶ τὰς σχέσεις τῶν ἀνθρώπων πρὸς τὸ κράτος. Ἡ παράστασις αὕτη, περὶ τῆς σκοπιμότητος κοινωνι-

(1) L. Brentano, Wie studiert man Nationalökonomie 1921 σ. 7 ἔ. M. Weber, Wissenschaft als Beruf 1919 σελ. 23 ἔ. A. d. Weber, Der Kampf zwischen Kapital und Arbeit 1920 σ. III ἔ.

μος τάξεις προασπίζει την ιδιοκτησίαν και τὸ κληρονομικὸν δικαίωμα. Ἐπομένως μειονεκτοῦσιν οἱ εἰς τὸν οἰκονομικὸν ἀγῶνα μὴ ἐπαρκῶς ἐφωδιασμένοι, οἱ μὴ διαθέτοντες δηλαδὴ ιδιοκτησίαν, περιουσίαν, κεφάλαιον. Οἱ ἔχοντες ἄρα μόνον τὴν ἐργατικὴν τῶν δυνάμιν.

Μεταξὺ τῶν μεταβολῶν αἱ ὁποῖαι ἐπῆλθον εἰς τὴν κοινωνίαν κατὰ τὸν 19. αἰῶνα μία τῶν σπουδαιοτάτων καὶ ἀποτελεσματικωτάτων εἶναι ἡ ἀφορῶσα τὴν αὔξησιν καὶ τοὺς ὅρους τῆς ζωῆς τῶν ἐργατῶν.

Πανταχοῦ ἐχειροτέρευεν ἡ κατάστασις τῶν ἐργατῶν διὰ τοῦ ἐργοστασιακοῦ συστήματος. Ἡ χρησιμοποίησις τῶν μηχανῶν δὲν ὠδήγησεν ἀρχικῶς εἰς ἐλάφρυνσιν τῆς ἐργατικῆς τάξεως, ἀλλὰ τὸναντίον εἰς μακρότερον χρόνον ἐργασίας, εἰς πρόσληψιν ἀσθενετέρων δυνάμεων πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν μηχανῶν καὶ δὴ γυναικῶν καὶ παιδίων, τούτου δὲ ἔνεκα προεκάλεσεν ὑποβιβασμὸν τῶν μισθῶν.

Τὴν γενικὴν δυσθυμίαν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ζωγραφίζει εἰς ἡμᾶς ὁ John Stuart Mill γράφων τῷ 1848: «Ἐὰν ἡ μεγάλη μᾶζα τοῦ ἀνθρώπου γένους ὄφειλε νὰ παραμένῃ πάντοτε εἰς τὴν κατάστασιν εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται σήμερον, ἐργαζομένη δουλικῶς ἐργασίαν πρὸς τὴν ὁποίαν οὔτε ἔχει οὔτε αἰσθάνεται κανὲν διαφέρον, κατατρυχωμένη ἀπὸ πρῶτης μέχρι βαθείας νυκτὸς ὑπ' αὐτῆς, μὲ ὅλας τὰς πνευματικὰς καὶ ἠθικὰς ἀτελείας τὰς ὁποίας συνεπιφέρει τοιαύτη τις κατάστασις. ἂν λέγω τοιαύτη τις κατάστασις διηγωνίζετο, δὲν γνωρίζω ἂν ὄφειλε λογικὸς τις ἄνθρωπος νὰ ἀπασχολῆται εἰς τὸ μέλλον διὰ τὸν προσρισμὸν τῆς ἀνθρωπότητος».

Τὴν αὐτὴν ζοφερὰν εἰκόνα παρέχουσιν εἰς ἡμᾶς καὶ αἱ ἀγγλικαὶ ἐκθέσεις μεσοῦντος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, μὲ ἀποτροπιασμὸν δὲ εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Εὐρώπην ἀποβλέπουσι πρὸς τὴν κατάστασιν ταύτην οἱ πολέμοι τοῦ βιομηχανικοῦ συστήματος.

Μήπως ὅμως ἐξηλείφθησαν τελείως καὶ σήμερον πολλοὶ τῶν ἀπανθρώπων τούτων διὰ τὴν ἐργαζομένην τάξιν ὄρων ἐργασίας.

Ἡ βασικὴ συνθήκη τῶν Βερσαλλιῶν ἀναγράφει εἰς τὸ περὶ Ἐργασίας μέρος (II) αὐτῆς τὰ κατωτέρω, ἅτινα ἐπανελήφθησαν ἀκριβῶς καὶ εἰς ὅλας τὰς ἄλλας συνθήκας τοῦ μεγάλου πολέμου:

«Δεδομένου ὅτι ὑφίστανται Συνθήκαι Ἐργασίας συνεπαγόμενα πρὸς πολλοὺς τὴν ἀδικίαν, τὴν ἀθλιότητα καὶ τὰς στερήσεις, τοῦδ' ὅπερ γενᾶ τοιαύτην δυσφορίαν, ὥστε ἡ εἰρήνη καὶ ἁρμονία σύμπαντος τοῦ κόσμου νὰ περιάγωνται εἰς κίνδυνον, ἐπείγει δὲ νὰ βελτιωθῶσιν αἱ ἐν λόγῳ συνθήκαι

Τὰ ὑψηλὰ συμβαλλόμενα μέρη οὐ μόνον ἐξ αἰσθήματος δικαιοσύνης καὶ φιλανθρωπίας ὁρμώμενα, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ πόθου ἐξασφαλίσεως διαρκοῦς ἐν τῷ κόσμῳ εἰρήνης συνέθεντο τὰ ἐπόμενα:»

Ἡ λαϊκὴ λοιπὸν δύναμις, ἡ υἱεία, αὐτὴ αὐτὴ ἡ ὑπόστασις τοῦ κράτους δύναται ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης νὰ διασαλευθῇ. Ἡ πρόστασις τὸναντίον τῶν κατωτέρων καὶ ἀδυνάτων κοινωνικῶν στρωμάτων ἐξυψοῖ τὸ ποιὸν καὶ τὴν ὀντότητα τοῦ ἀτόμου, ἐπομένως καὶ τὴν δύναμιν καὶ μαχητικότητα ὀλοκλήρου τοῦ λαοῦ.

Οἱ γερμανοὶ κοινωνιολόγοι προσεξάρχοντος τοῦ Ἀδόλφου Wagner προοφθάλμως κατέδειξαν, διαρκοῦντος τοῦ μεγάλου πολέμου, τὰ λίαν εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀπὸ ἡμίσειαν σχεδὸν ἑκατονταετηρίδα λειτουργούσης παρ' αὐτοῖς μεγαλοπρεποῦς κοινωνικῆς νομοθεσίας.

Ἡ προσπάθεια λοιπὸν τοῦ νὰ θεμελιώσωμεν τὸν οἰκονομικὸν ἡμῶν βίον ἐπὶ μόνῃς τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας ἦτο ἀδύνατος. Ἡ παρέμβασις τοῦ κράτους ἐδημιούργησε τὸ ἀντιστάθμισμα κατὰ τῶν ἀκροτήτων τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας. Ἡ πραγματοποίησις τῆς κοινωνικῆς ἰδέας ἦτο ἀναγκαία διὰ νὰ παραμερισθῶσι τὰ κακὰ τὰ ἐπακολουθοῦντα τὴν οἰκονομικὴν ἐλευθερίαν. Ἡ ὡς ἀντίθεσις γεννηθεῖσα ὅμως τάσις αὕτη ἀποβαίνει διαρκῶς ἰσχυροτέρα. Ἐπιδιώκεται ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ οἰκονομικοῦ βίου ἐπὶ μόνῃς σχεδὸν τῆς κοινωνικῆς ἰδέας. Ζητεῖται ὁ ἐντελής ἐξοστρακισμὸς τῆς οἰκονομικῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ ὑποκατάστασις τοῦ κράτους, τῆς κοινωνίας εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἰδιώτου ἐπιχειρηματίου. Μὲ ἄλλους λόγους γενῶνται αἱ τάσεις τῆς ὁμαδικῆς οἰκονομίας, τοῦ ἐκσοσιαλισμοῦ, τῆς ἐθνικοποιήσεως ¹⁾.

2. ΕΘΝΙΚΟΠΟΙΗΣΙΣ ²⁾

Ἐποικίαν οἰκονομίαν, κρατοποίησιν ἢ ἐθνικοποίησιν λέγοντες ἐννοοῦμεν τὴν προγραμματικὴν καὶ ὀλοκληρωτικὴν διεύθυνσιν κλάδου τινὸς τῆς παραγωγῆς ἢ διανομῆς κατὰ γενικοὺς κανόνες, ἐννοοῦμεν οἰκο-

(1) Αἱ λέξεις εἶναι σχεδὸν συνώνυμοι καίτοι εἰς μὲν τὴν Ὀμαδικὴν Οἰκονομίαν (Gemeinwirtschaft), Ἐθνικοποίησιν (Κρατοποίησιν) ὁρμώμεθα ἀπὸ τὸ σημερινὸν κράτος, ἐνῶ τὸναντίον εἰς τὸν Ἐκσοσιαλισμὸν (Ἐκκοινωνισμὸν) ἔχομεν ὑπ' ὄψιν μας μᾶλλον τὸ μελλοντικὸν σοσιαλιστικὸν κράτος.

(2) Ἄλλοι ὑπὸ ἐκκοινωνισμὸν ἐννοοῦσι τὴν γενικωτέραν ἐννοίαν, ὑπὸ κρατοποίησιν τὴν εἰδικωτέραν (G. J a h n, Verstaatlichung und Vergesellschaftung 1920). Βλ. καὶ B e r n s t e i n—Κ ο ρ ὄ ν η. Ἡ ἀπεργία 1921 σ. ιζ' ἑ.

(3) K, K a u t s k y, Was ist Sozialisierung; τ ο ῦ α ὐ τ ο ῦ, Die Sozialisierung und die Arbeiterräte 1920; K. B ü c h e r, Die Sozialisierung 1919; H. S c h ö l e r, Das Sozialisierungsprogramm der Sozialdemokratie 1919; O. N e u r a t h, Können wir heute Sozialisieren 1919; A. A m o n n, Die Hauptprobleme der Sozialisierung 1920; P. U m b r e i t Der Wiederaufbau unserer Volkswirtschaft 1919; R. H i l f e r d i n g, Die Sozialisierung, und die Machtverhältnisse der Klassen 1920; F. E u l e n b u r g, Arten und Stufen der Sozialisierung 1920; A. S t r ö b e l, Die Sozialisierung 1921.

νομικὸν καθεστῶς, τὸ ὁποῖον ἐξοικονομεῖται γενικῶς διὰ τῶν μέσων τῆς ὀλότητος. Μέχρι ποίου σημείου πρέπει νὰ ἐπεκταθῆ ἡ συγκέντρωσις καὶ διεύθυνσις αὕτη καὶ ποίας ἐσωτερικῆς φύσεως πρέπει νὰ εἶναι, ἀποτελοῦσι ζητήματα ἀμφισβητούμενα, ἐκ τῶν ὁποίων γεννῶνται αἱ διαφοροὶ κοινωνικαὶ θεωρίαι.

Τὸ πρόβλημα τοῦ ἐκσοσιαλισμοῦ τοῦ οἰκονομικοῦ βίου καὶ τῶν πρὸς τοῦτο συναφῶν θεμελιωδῶν ζητημάτων δὲν εἶναι βεβαίως νέον Ἑδαφικὴ ὀμαδικὴ ἰδιοκτησία ὑφίστατο ἀρχικῶς εἰς ὅλους τοὺς πρωτογόνους λαούς. Ἡ ἰδιοκτησία αὕτη ἀνήκεν εἰς ὀλόκληρον ἢ μέρος τῆς φυλῆς, τὰ δὲ μέλη αὐτῆς εἶχον τὴν ἐπικαρπῖαν μόνον. Καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἐτέθησαν τὰ ζητήματα ταῦτα ἐν Ἀθήναις καὶ Ρώμῃ καὶ κατὰ τὸν μεσαίωνα ἀνεφάνησαν ὡς ἀπόρροια τῶν χριστιανικῶν διδασκαλιῶν, τέλος δὲ ἐν ὅλῳ μεγαλυτέρα ἐντάσει κατὰ τὸν 19. αἰῶνα. Αἱ τάσεις αὗται ἀνεφάνησαν πανταχοῦ ὅπου αἱ κοινωνικαὶ συνθῆκαι ἔδωσαν ἀφορμὴν πρὸς κριτικὴν. Εἶναι ἀπόρροια δυσθυμίας τινὸς πρὸς τὴν ὑπάρχουσαν οἰκονομικὴν κατάστασιν, ἢ ὁποία ἐπιστημονικῶς καὶ πρωτοτύπως ἀλλὰ καὶ μετὰ περισσῆς δυνάμεως καὶ ἀνεπιφυλάκτως διευτυπώθη ὑπὸ τοῦ σοσιαλισμοῦ, ὡς κριτικὴ τῶν ἀτελειῶν τοῦ σημερινοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ συστήματος.

Τὸ ἰδιάζον τῶν τάσεων τούτων εἶναι ὅτι, ὅσον καὶ ἂν εἶναι παλαιαί, παρουσιάζονται ὅμως πάντοτε ὑπὸ νέας μορφῆς, οὐδέποτε ὡς παλαιόν τι κατὰ παράδοσιν, πάντοτε δὲ ὡς μελλοντικὴ τελειότερα κοινωνικὴ κατάσταση. Φαίνεται νὰ ἔχη δανεισθῆ εἰς αὐτὰς ἢ αἰωνία νεότης. Τοῦτο δὲ διότι πάντα τὰ προτεινόμενα αἰτήματα καὶ αἱ μεταβολαὶ προσαρμοζονται πρὸς τὴν ἐκάστοτε οἰκονομικὴν τάξιν, μεταβάλλονται ἄρα μετ' αὐτῆς. Δὲν εἶναι λοιπὸν εὐκόλος πάντοτε ἢ διάκρισις μεταξὺ τοῦ θνήσκοντος Παλαιοῦ καὶ τοῦ γεννωμένου Νέου, μεταξὺ τῶν ἐκλαϊκευμένων καὶ πρὸς προπαγανδισμόν χρησιμευουσῶν σοσιαλιστικῶν θεωριῶν, καὶ τῆς ἀγωνιζομένης σκέψεως τῶν πεφωτισμένων θεωρητικῶν. Ἡ ἀπέραντος αὕτη διδασκαλία τοῦ σοσιαλισμοῦ, συνυφασμένη μὲ τὰ διαφορώτατα, σχεδὸν μὲ ὅλα τὰ οἰκονομικὰ ζητήματα καὶ κοσμοθεωρίας διαμορφοῦται καὶ τελειοποιεῖται διαρκῶς, λαμβάνει χαρακτῆρα θεικώτερον καὶ πολυσυνθετώτερον, ἐδράζεται πάντοτε ἐπὶ ἀσφαλεστέρον πνευματικῶν καὶ ἠθικῶν βάσεων.

Ἡ νεωτέρα θέσις τῆς διδασκαλίας ταύτης εἶναι περίπου ἢ ἐξῆς:

Ἐξ ἄλλου ὅτι ὁ μέχρι σήμερον οἰκονομικὸς ἡμῶν βίος εἶναι ἀναρχικός. Ὁ κεφαλαιοκρατικὸς τρόπος παραγωγῆς ἐχώρισε τὰς συμφῶνας πρὸς τὴν φύσιν αὐτῶν ἀλληλένδετα συνδεομένας παραγωγὴν καὶ κατανάλωσιν, προσφορὰν καὶ ζήτησιν. Ἡ ποσότης τῆς παραγωγῆς δὲν ὀρίζεται πλέον ὑπὸ τῶν οἰκονομικῶν ἀναγκῶν πραγμάτων, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ

μεγέθους τοῦ κέρδους ἢ τῆς προσόδου τὴν ὁποίαν ἀποφέρει ἡ παραγωγὴ εἰς τὸν κεφαλαιοῦχον. Δὲν πραγματοποιοῦνται αἱ πλουτολογικῶς ὀφελιμώτεραι συναλλαγαι ἀλλὰ αἱ φαινομενικῶς ἐπικερδέστεροι. Ὡς ἀποτέλεσμα τῆς καταστάσεως ταύτης ἔχομεν μεγίστην σπατάλην δυνάμεων καὶ ἀγαθῶν, ἢ ὁποία εὐρίσκει τὴν ζωηροτάτην ἐκδήλωσιν αὐτῆς εἰς τὰς περιοδικῶς ἐκρηγνυόμενας κρίσεις¹⁾. Δὲν ὀμιλῶ περὶ τῆς θεωρίας τῆς ὑπεραξίας, τῆς ἀξίας δηλαδὴ τῆς κερδιζομένης ὑπὸ τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ ἐπὶ πλέον ἀπὸ τὴν ἐργατικὴν ἀπασχόλησιν. Αὕτη καὶ θεωρητικῶς προσεβλήθη καὶ ἐν τῇ πράξει δὲν ἐπηλήθευσεν²⁾. Καθόσον δὲ ἀφορᾷ τὸν ἱστορικὸν ὕλισμόν, οὐδέποτε αἱ ἀντιλήψεις τοῦ Μάρξ καὶ τοῦ Engels συνεφώνησαν τελείως. Εἰς τὰ τελευταῖα του δὲ ἔτη ὁ Engels ἀπήμβλυνε τόσον πολὺ τὴν θεωρίαν ταύτην, ὥστε καὶ ἡμεῖς νὰ μὴ ἀρνούμεθα σήμερον εἰς τὰ οἰκονομικὰ ἐλατήρια πρωτεύουσαν πάντως θέσιν. Καίτοι ὅμως ἡ μαρξικὴ διδασκαλία πολλαχῶς προσεβλήθη, ὅμως δὲν δύναται νὰ τῆς ἀμφισβητηθῆ ἢ μεγάλη ἱστορικὴ τῆς σπουδαιότης καὶ ἢ ἐπίδρασις τῆς ἐπὶ τῆς πολιτικῆς ὀργανώσεως τοῦ προλεταριάτου.

Ἡ ἀνωτέρω θέσις πρὸ τοῦ πολέμου εἶχεν ἀρκετὰ ἀμβλυνθῆ, ἔνεκα τῆς ἐν μεγάλῳ μέτρῳ καλλιεργουμένης κοινωνικῆς πολιτικῆς ὑπὸ τῶν δυτικοευρωπαϊκῶν ἐκπολιτιστικῶν κρατῶν καὶ τῆς Γερμανίας. Οὕτω τὸ προλεταριάτον — τοῦλάχιστον οἱ μορφωμένοι ἐργάται αὐτοῦ, οἱ ἀποτελοῦντες καὶ τὸν πύρην τοῦ ἀγῶνος τῶν τάξεων καὶ τῆς σοσιαλιστικῆς κινήσεως — ἠδύνατο τρόπον τινὰ νὰ ζήσῃ, δὲν ἐθεώρει δὲ ζήτημα ζωῆς ἢ θανάτου τὸν ἄμεσον ἐκσοσιαλισμὸν τοῦ οἰκονομικοῦ βίου.

Ὁ παγκόσμιος ὅμως πόλεμος ἐπέσπευσε τὴν ἐξέλιξιν. Οὗτος ὀπισθοδρόμησε πνευματικῶς καὶ ἠθικῶς τὴν ἐργατικὴν τάξιν, ὅχι μόνον διότι ἐξεβιβάρωσεν αὐτὴν μὲ τὴν βιαιότητά του, ἀλλὰ καὶ διότι ἔθεσεν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῆς προλεταρικῆς κινήσεως τοὺς ἀμαθεῖς ἐκ τῶν ἐργατῶν, τέλος διότι ἐχειροτέρευσε τὴν θέσιν αὐτῶν, οὕτω δὲ τὴν ἤρεμον σκέψιν ἀντικατέστησεν ἢ ἀπόγνωσις. Φυσικὸν ἄλλως τε εἶναι αἱ

(1) Πρὸς τὴν Tys zka, ἐνθ' ἄν. σ. 13. Τὴν μαρξικὴν (καὶ ἄλλων I. S. Mill, Jevons) θεωρίαν περὶ κρίσεων, ὅτι αὗται κυριαρχοῦσι διαρκῶς ἐπὶ τοῦ σημερινοῦ κεφαλαιοκρατικοῦ οἰκονομικοῦ βίου καὶ ὅτι τέλος ὀδηγοῦσιν αὐτὸν εἰς τὴν καταστροφὴν, δὲν δεχόμεθα σήμερον πλέον καθόσον ἀφορᾷ τὴν περιοδικότητα, τὴν ἐντασιν, τὸ ἀποτέλεσμα καὶ τὰ μέσα τῆς καταπολεμήσεώς των.

(2) Βλ. E. Schragmüller, Das sozialistische System von R. Wilbrand J. f. N. St. 60. B. (1920) σ. 216. Ὁ R. Wilbrand ὀρμῶς κατακρίνει τὴν μαρξικὴν σχολὴν διότι βιαιῶς ἐκάλυψε τὸ πῦρ τῶν εὐγενῶν ὀρμῶν διὰ τοῦ ψυχροῦ λογισμοῦ, ἀνύψωσε τὴν «Ἐπιστήμην» εἰς Κοσμοθεωρίαν καὶ ἀνέδειξεν ὀδηγὸν τὸν ἐπιστημονικὸν σοσιαλισμόν.

μᾶζαι ἐξ ἐνστίκτου νὰ προτιμῶσι τὴν διδασκαλίαν ἐκείνην, ἢ ὁποία δὲν ἀπαιτεῖ παρ' αὐτῶν μακρὸν δρόμον ἐξελίξεως, ἀλλ' ὑπόσχεται εἰς αὐτὰς τὴν ἄμεσον ἱκανοποίησιν των. Ἀπαιτεῖ αὐτοθυσίαν τινὰ ἢ ἀφοσίωσιν τοῦ προλεταριάτου εἰς διδασκαλίαν, ἢ ὁποία ἂν καὶ δὲν ἀπαρνεῖται τὸν ἀγῶνα τῶν τάξεων, ἔξαρχῶ ὅμως τὴν τελειωτικὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἐργάτου ἀπὸ κοπιώδη καὶ μακροχρόνιον ἀνάπτυξιν ¹⁾.

Οὕτω τὸ κυριαρχῆσαν διὰ τῆς ἐπαναστάσεως προλεταριάτον εἰς τὰ ἡττηθέντα κράτη καὶ τὴν Ρωσίαν, κατέλαβε τὴν ἐξουσίαν καὶ ἀρκετοὺς κλάδους τοῦ ἐθνικοῦ βίου προσεπάθησε νὰ ἐθνικοποιήσῃ. Μάλιστα ὁ ἀγὼν πρὸς τελειωτικὴν ἐφαρμογὴν φαινομενικῶς ἀμιγροῦς σοσιαλιστικοῦ συστήματος ὑπὸ τὸν τύπον νεομαρξικῆς ἀντιλήψεως, πράγματι ὅμως ὑπὸ προμαρξικὰς ἐπαναστατικὰς μορφάς, ὑπενθυμιζούσας τὸν Blanqui, τὸν Weitling, τὸν Βάκουιν συνεχίζεται ἀκόμη ἐν Ρωσίᾳ.

Ἡ σημερινὴ λοιπὸν ἐπανάστασις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς κατ' ἐξοχὴν κοινωνική, διότι ἐπιδιώκει νὰ ἀπελευθερώσῃ τὸν οἰκονομικὸν ἄνθρωπον, ἀπαράλακτα ὅπως ἡ Γαλλικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1789 χαρακτηρίζεται ὡς φιλελευθέρα, διότι ἐδημιούργησεν ἀπὸ ἀντικειμένου διοικήσεως εἰς τὸ ὁποῖον εἶχεν ὑποβιβασθῆ τὸ ἄτομον, πολίτην ἄνθρωπον συνδημιουργοῦντα.

Ποῦ τείνει ἡ γενικὴ γραμμὴ τῆς ἐξελίξεως ταύτης;

Πρὸς τὸν σοσιαλισμὸν ἢ ἀποτελοῦσι τὰ διαμορφούμενα ὁμαδικὰ συστήματα ἐκμεταλλεύσεως, ἐποικοδόμημα τοῦ ὑφισταμένου κεφαλαιοκρατικοῦ τρόπου παραγωγῆς οὐδαμῶς διαταρασσομένου εἰς τὰ θεμέλιά του;

Ἄστοι οἰκονομολόγοι ὁλόκληρον τὸν βίον αὐτῶν θυσιάσαντες εἰς τὴν ἔρευναν προγενεστέρων βαθμίδων τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως, ἐπροχώρησαν καὶ περαιτέρω καὶ ἀναπαρέστησαν ἐν ἀλληλουχίᾳ τῆς σημερινῆς ἐξελίξεως τὴν πιθανὴν μελλοντικὴν ὄψιν τοῦ οἰκονομικοῦ βίου. Τὰ συμπεράσματά των συνεφώνησαν πρὸς τὰ τῶν ἀρίστων μεταξὺ τῶν σοσιαλιστῶν. Ὁ οἰκονομικὸς κόσμος κινεῖται πρὸς τὸν ἐκσοσιαλισμὸν, περὶ τῆς ἀναποτρέπτου νίκης²⁾ τοῦ ὁποίου, ὡς προϊόντος ἐξελίξεως καὶ δικαιοσύνης, πρέπει νὰ εἶναι τις βέβαιος. Ὁ χρόνος μόνον κατὰ τὸν ὁποῖον οὗτος ἔκαμε τὴν ἐμφάνισίν του εἰς τινὰ κράτη φαίνεται ἐνωρίτερος καὶ κατὰ τῶν μέσων δὲ τὰ ὁποῖα μεταχειρίζεται ἐν τῇ πρακτικῇ ἐφαρμογῇ πρέπει νὰ ἐξασκήσωμεν αὐστηρὰν κριτικὴν, ὡς καὶ ὁ σοσιαλισμὸς ἐξήσκησε πάντοτε τοιαύτην κατὰ τῆς κρατούσης οἰκονομικῆς καταστάσεως.

Οὐδεμία οἰκονομικὴ κατάστασις ἐν τῇ ῥοῇ τῶν αἰώνων ἐγενήθη διὰ μιᾶς, ἐξ ἀνωτέρας οὕτως εἰπεῖν ἐπιταγῆς. Ὅσον δὲ καὶ ἂν αἱ οἰκο-

(1) K. Kautsky, *Terrorismus und Kommunismus* 1919 σ. 104/05.

(2) K. Bücher, *ἐνθ'* ἀγ. σ. 21 ἔ.

νομικαὶ καταστάσεις διαφέρουσιν ἀλλήλων, ἢ μία εἶναι ἐξελίξις ἴσως μακρὰ τῆς ἄλλης τὴν ὁποῖαν ἐθεσεν ἐκποδῶν, διὰ νὰ παραμερισθῇ καὶ αὕτη σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ἐπικυρωθῇ καὶ πάλιν ὁ αἰώνιος νόμος τῆς ἀπείρου προόδου.

Οὕτως ἀπαρατήρητα ἐξελίσσεται, ἢ οἰκονομικὴ αὕτη πρόοδος, ἄνευ μεγάλης ἐπιδράσεως ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς μορφῆς τοῦ κράτους. Ἐὰν θελήσῃ τις ὅμως νὰ συντάμῃ τὸν χρόνον αὐτῆς καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ ταύτην διὰ μεγαλοπρεποῦς ἀνατροπῆς, τότε προκαλεῖ τὴν ἀντίδρασιν καὶ διακινδυνεύει τὸ ἀποτέλεσμα. Δὲν εἶναι τόσον εὐκόλον τὸ πῆδημα ἀπὸ τοῦ κεφαλαιοκρατισμοῦ πρὸς τὸν σοσιαλισμὸν, ὅσον ἀπὸ τῆς μοναρχίας πρὸς τὴν δημοκρατίαν.

Ἄς ἐξετάσωμεν γῦν τὴν φύσιν καὶ οὐσίαν τῆς Ἐθνικοποιήσεως. Εἴπομεν ὅτι ἡ ἐθνικοποίησις λαμβάνει χώραν διὰ δημοσιοποιήσεως τῶν ἐκμεταλλεύσεων. Τοῦτο λέγοντες δὲν ἐννοοῦμεν διανομὴν τινὰ ἢ ὁποία παρέχει εἰς τοὺς πτωχοὺς ὅ,τι ἀφηρέθη ἀπὸ τοὺς πλουσίους. Δὲν σημαίνει τοῦτο παράδοσιν τῶν ἐκμεταλλεύσεων εἰς τοὺς ἐργάτας. Τὸ τοιοῦτον θὰ ἦτο εἶδος τι συνεταιρισμοῦ παραγωγικοῦ, ὁ ὁποῖος ἄλλαχού καὶ ἄλλοτε—εἰς τὸ λασσαλλικὸν πρόγραμμα—κατεδείχθη ὡς μὴ ἐπαρκῆς. Καὶ ἡ ἀντικατάστασις ἄλλως τε τῆς ἀτομικῆς διευθύνσεως τῶν ἐκμεταλλεύσεων καὶ ἡ μετατροπὴ αὐτῆς εἰς συλλογικὴν θὰ ἐσήμεναι ἀσφαλῶς ὀπισθοδρόμησιν ἀπὸ τελειότερας εἰς ἀτελεστέραν μορφήν ἐκμεταλλεύσεως.

Ἡ ἐθνικοποίησις δὲν ἀφορᾷ οὐδαμῶς τὰ ἀγαθὰ τῆς χρήσεως, διὰ τῶν ὁποίων ἕκαστος καλύπτει τὰς ἀνάγκας του ἀπλᾶς ἢ καὶ πολυτελεῖς. Ἡ ὁμαδικὴ οἰκονομία ἀφορᾷ τὰ κερδοφόρα ἀγαθὰ, τὸ κεφάλαιον, τὸ ὁποῖον ἐξυπηρετεῖ τὰς ἐπιχειρήσεις διὰ νέα κέρδη, οὕτω δὲ πλουτίζει τὰ καθ' ἕκαστον πρόσωπα. Μάλιστα τὸ κεφάλαιον θεωρούμενον καὶ ὑπὸ μορφήν ἀκόμη περιορισμένην, ὑπὸ τὴν μορφήν τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς. Τὰ μέσα ταῦτα τῆς παραγωγῆς ἐπιδιώκεται νὰ ἀπογυμνωθῶσιν ἀπὸ τὴν ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν, ἀποβῶσι δὲ ταῦτα κεφάλαιον τῆς ομάδος, οὕτω δὲ ἐπιτευχθῇ οἰκονομικὸς τρόπος παραγωγῆς, ὁ ὁποῖος ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁμαδικῆς ἰδιοκτησίας πραγματοποιεῖ ἐνιαίως τὴν παραγωγὴν τῶν ἀγαθῶν ¹⁾. Οὕτω θὰ ἐξηφανίζετο ὁ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν ἐκμεταλλεύσεων, θὰ ὑπῆγοντο δὲ αὐταὶ ὑπὸ ἐνιαίαν διοίκησιν, ἢ ὁποία θὰ διένειμε καὶ τὴν ἀπόδοσιν αὐτῶν, ἀναλόγως τῆς ἐργασιακῆς παροχῆς ἐκάστου εἰς τὸ σύνολον τῆς παραγωγῆς. Ἡ ἐθνικοποίησις θὰ ἐπέφερε λοιπὸν μᾶλλον τεραστίαν συσσώρευσιν παρὰ διανομὴν τῶν ἐκμεταλλεύσεων.

(1) Ὁ ἐκ τῶν ἀρίστων θεωρητικῶν ὀρθοδόξων μαρξιστῶν Hilferding φρονεῖ ὅτι ὁ ἐκσοσιαλισμὸς εἶναι μέσον ὀργανώσεως πολεμικὸν διὰ τοῦ ὁποίου θὰ

Ἐννοεῖται ὅτι δὲν θέλει γίνῃ δήμευσις τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ δι' ἀποζημιώσεως τῶν κεφαλαιούχων κτήσεις τοῦ δικαιώματος τῆς κυριότητος. Ὅπως ἄλλαχού πρὸ ἐνὸς αἰῶνος ἀπεσβέσθησαν τὰ φεουδαρχικά βάρη εἰς τὴν γεωργίαν, ἔτσι καὶ σήμερον θὰ ἀποσβεσθῶσιν αἱ κεφαλαιακαὶ ἀξιώσεις τῶν ἰδιωτῶν ἐπιχειρηματιῶν. Ἡ ἀπόσβεσις θέλει λάβει χώραν διὰ κρατικῶν καταβολῶν, τὰς ὁποίας λαμβάνουσιν οἱ κεφαλαιούχοι ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ἀναλόγως τῆς ἀξίας τῆς ἰδιοκτησίας των. Τὰ ἐτήσια ποσὰ πληρώνονται ἐκ τῆς ἀπόδοσεως τῶν ἐπιχειρήσεων τῶν τέως ἰδιοκτητῶν. Ἐπομένως ἡ ἀπόδοσις τῶν ἐπιχειρήσεων δὲν περιέρχεται ἀκεραία εἰς τοὺς ἐργάτας, ἀλλὰ ἐκ ταύτης προαφαιρεῖται ἡ ἀποζημιώσις τῶν τέως ἰδιοκτητῶν.

Τὴν ὁμαδικὴν οἰκονομίαν ταύτην δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν εἰς τὴν κρατοποίησιν τῶν σιδηροδρόμων, οἷαν καὶ οἱ νεώτεροι μεταξὺ ἡμῶν καὶ παρ' ἡμῖν εἰσέτι γνωρίζουσι. Τὸ κράτος δηλαδή, ὡς ὑπάτη μορφή τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως, καθίσταται ἰδιοκτήτης ὅλων τῶν μέσων τῆς παραγωγῆς, ἀναλαμβάνει δὲ αὐτὸ τοῦτο τὴν παραγωγὴν τῶν ἀγαθῶν ἢ γενικώτερον τὴν ἐκμετάλλευσιν. Οἱ ἐργάται ἐξαρτῶνται ἀπὸ τοῦ κράτος καὶ παρ' αὐτοῦ μισθοδοτοῦνται διὰ τὴν ἐργασίαν των διὰ τοῦ κράτους καὶ παρ' αὐτοῦ μισθῶν, ἀναλόγως τῆς ὑφ' ἐκάστου ἐργασιακῆς παροχῆς. Αἱ μισθοδοτικαὶ μορφαὶ ὡς διεμόρφωσεν αὐτὰς ἡ μέχρι σήμερον οἰκονομικὴ τάξις διατηροῦνται καὶ εἰς τὴν ἐθνικοποίησιν ἔχομεν δηλαδή τὸν χρονικὸν καὶ τὸν κατ' ἀποκοπὴν μισθόν, κατὰ τὰς περιστάσεις δὲ καὶ συμμετοχὴν εἰς τὰ κέρδη, βραβεῖα κλπ.

Καθόσον βαθμηδὸν προχωρεῖ ἡ ἐθνικοποίησις οἱ ἐργάται μετατρέπονται εἰς κρατικούς ὑπαλλήλους. Τὸ τοιοῦτον ἴσως νὰ ἐπέφερε τὴν ὄχι ἀσυνήθη εἰς τὰς δημοσίας ὑπηρεσίας βαρυνθῆναι, ἐν τούτοις καὶ εἰς τὴν ὁμαδικὴν οἰκονομίαν πρέπει νὰ ἐπινοηθῶσι καὶ ἐφαρμοσθῶσιν ὅλα τὰ μέσα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα μέχρι σήμερον ἐπενόησεν ἡ ἰδιωτικὴ ἐκμετάλλευσις. Φυσικῶς θὰ διατηρηθῶσι καὶ αἱ λοιπαὶ πρὸς προστασίαν τῶν ἐργατῶν διαρρυθμίσεις, δηλαδή τὸ ὄκτάωρον, αἱ ἐργατικαὶ ἐπιτροπαί, πλήρης ἢ ἑλευθερία τοῦ συνασπισμοῦ κλπ. ὅμοια.

Ζήτημα γεννᾶται διὰ τὸ δικαίωμα τῆς ἀπεργίας. Ἐπειδὴ εἰς τὴν

ἐπιδιώξομεν τὸν τελικὸν σκοπὸν τοῦ σοσιαλισμοῦ, δηλαδή τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ κεφαλαιούχου, ὡς τοιοῦτου, ἀπὸ τῆς παραγωγῆς, ὡς τοῦτο ἐπιζητεῖται νῦν καὶ ὑπὸ τοῦ ἀγγλικοῦ συντεχνιακοῦ σοσιαλισμοῦ (Gildensozialismus). Ἡ συντεχνία δηλαδή παρ' αὐτῆ ἀναπτύσσεται βαθμηδὸν ἀπὸ ἐπαγγελματικῆς μόνον, καὶ εἰς τοπικὴν ὀργάνωσιν, εἰς τὴν ὁποίαν περιλαμβάνονται καὶ οἱ διανοσούμενοι, οὕτω δὲ ἐξελίσσεται εἰς βιομηχανικὴν ὀργάνωσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἀντιπροσπεύεται καὶ ὁ καταναλωτῆς καὶ τὸ «γενικὸν συμφέρον». Παρασκευάζεται ὁθεν ἡ ὁδὸς πρὸς τὸ σοσιαλιστικὸν δημοκρατικὸν κράτος.

ὁμαδικὴν οἰκονομίαν αἱ διάφοροι ἐκμεταλλεύσεις λειτουργοῦσι πρὸς τὸ συμφέρον τῆς ὀλότητος, διὰ τοῦτο ἡ ἀπεργία εἰς αὐτὰς θὰ ἔθιγε γενικὰ συμφέροντα. Τὸ νὰ ἐπιτρέψωμεν δὲ τὴν ἀπεργίαν, θὰ ἐσήμαιεν ὅτι εἰς τὰς σπουδαιότερας ἐκμεταλλεύσεις οἱ ἐργάται θὰ ἠδύναντο νὰ προσκλήσωνται προνόμια, γεγονός ἀντιτιθέμενον πρὸς τὴν ἀρχήν, ὅτι εἰς τὴν ὁμαδικὴν οἰκονομίαν ἀμείβεται μόνον ἡ προσωπικὴ παροχή. Καὶ ὁ Kautsky ἀπορρίπτει τοιοῦτον πρὸς ἀπεργίαν δικαίωμα. Ἡ ἀπεργία εἰς τὴν κεφαλαιοκρατικὴν κοινωνίαν εἶναι μέσον πολεμικόν, εἰς τὴν σοσιαλιστικὴν εἶναι ἔγκλημα.

Ἡ ἐθνικοποίησις περιλαμβάνει ὅλας τὰς προηγμένας καὶ πρὸς κρατοποίησιν ὠρίμους ἐκμεταλλεύσεις. Αὕτη λαμβάνει χώραν ἐν μακρᾷ καὶ ὀργανικῇ ἔπικοδομήσει. Ὡς πρώτη δὲ προϋπόθεσις αὐτῆς θεωρητέα ἡ κατὰ τὸ δυνατόν μεγίστη ἀνθισις καὶ ἀπόδοσις τῆς παραγωγῆς, ἰδιαιτέρως δὲ τῶν διὰ τὴν ἄλλοδαπὴν ἐργαζομένων βιομηχανιῶν καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου.

Πρὸς ἐπιτυχίαν τούτου καὶ πρὸς γενικὴν ἐνθάρρυνσιν τῆς βιομηχανίας πρέπει νὰ διατηρήσωμεν καὶ αὐξήσωμεν τὰ κυκλοφοροῦντα κεφάλαια, ἐπομένως πρέπει νὰ συνεχίσωσιν ἀνενόχλητα τὴν λειτουργίαν αὐτῶν τὰ πιστωτικὰ ἰδρύματα.

Πρὸς τὸ συμφέρον τῆς παραγωγῆς δὲν θέτομεν χεῖρα ἐπὶ τῶν κτηματικῶν καὶ ἐκμεταλλευτικῶν σχέσεων τῆς μεσαίας ἀγροτικῆς τάξεως. Ἡ γεωργία διὰ τῆς εἰς αὐτὴν παρεχομένης ὑποστηρίξεως ὑπὸ τῶν συνεταιρισμῶν, θέλει εὖρη εὐθὲτα μέτρα διὰ νὰ αὐξήσῃ τὴν παραγωγὴν τῆς καὶ ἐξυψώσῃ τὴν ἐντατικὴν καλλιέργειαν. Τοῦναντίον ὅμως τὰ τμήματα ἐκεῖνα τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας, εἰς τὰ ὁποῖα διεμορφώθησαν κεφαλαιοκρατικαὶ μονοπωλιακαὶ σχέσεις ἰδιοκτησίας, ὑποβάλλονται εἰς ἐθνικοποίησιν. Ὡσαύτως εἰς τὴν ὁμαδικὴν οἰκονομίαν ὑπάγονται οἱ κλάδοι ἐκεῖνοι τῆς παραγωγῆς, οἱ ὁποῖοι ἔνεκα τῆς εὐρυτάτης αὐτῶν συγκεντρώσεως ἀρμόζουσι πρὸς τοῦτο, ὡς εἶναι αἱ εἰς καρτέλλα καὶ τράστ συμπηχθεῖσαι ἤδη βιομηχανίαι. Εἰς τὴν ἐθνικοποίησιν ὑπάγονται καὶ ἄλλοι οἰκονομικοὶ κλάδοι, ἔνεκα αὐτῆς ταύτης τῆς κοινωνικῆς φύσεως αὐτῶν, ὡς εἶναι αἱ ἀσφάλεια καὶ αἱ ὑποθηκικαὶ τράπεζαι. Αὗται εὐκόλως δύνανται νὰ διοικηθῶσι διὰ κρατικῶν ὑπαλλήλων, ἢ κρατοποίησις δ' αὐτῶν δύναται νὰ ἐπιδράσῃ εὐμενῶς ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας καὶ τῆς ἰδιωτικῆς τοιαύτης εὐρέων λαϊκῶν στρωμάτων.

Πρὸς τὴν φύσιν τῶν κλάδων τῆς παραγωγῆς προσαρμόζομεν τὰ καταλληλότερα μέτρα καὶ μέσα διὰ τὴν ὁμαδικὴν οἰκονομίαν. Συμφῶνως δηλαδή πρὸς ταύτην διευθύνονται οἱ κλάδοι οὗτοι εἴτε ὑπὸ τοῦ κράτους, εἴτε ὑπὸ τῶν κοινοτήτων ἢ ἄλλων ὀργανώσεων αὐτοδιοικήσεως, ἢ καὶ ὑπὸ συνεταιρισμῶν ἀκόμη. Ὡσαύτως δυνατόν δι' ὠρισμένους

κλάδους παραγωγῆς νὰ μὴ εἶναι συμφέρουσα ἢ ἀνάληψις αὐτῶν ὑπὸ τῆς ὀλότητος. Διὰ τοὺς κλάδους τούτους προσφεύγομεν εἰς ἄλλας μορφὰς ἐκμεταλλεύσεως, ὡς τὴν συμμετοχὴν τοῦ κράτους εἰς τὰ κέρδη, τὸν ἔλεγχον ἢ τι παρόμοιον.

Εἰδικώτερον ἢ ἐθνικοποίησις τοῦ οἰκονομικοῦ βίου,—ἢ ὁποῖα δὲν θὰ διέσειεν ἀποτόμως τὰ θεμέλια ἐπὶ τῶν ὁποίων στηριζόμεθα καὶ ἢ ὁποῖα θὰ ἀφεῶρα τὸ συμφέρον τῆς ὀλότητος,—θὰ περιελάμβανε τὰς κεφαλαιοκρατικὰς ἐκμεταλλεύσεις καὶ μεταξὺ τούτων πάλιν τὰς βιομηχανικὰς.

Αὗται καὶ σήμερον δὲν εἶναι πλέον καθαρῶς ἀτομικαὶ ἐπιχειρήσεις, διὰ τῆς μετατροπῆς δ' αὐτῶν εἰς ἀνωνύμους ἐταιρείας ἔχουσιν ἐκκοινωνισθῆναι μέχρι βαθμοῦ τινος. Δὲν εἶναι λοιπὸν δύσκολον εἰς τὴν θέσιν τοῦ ἰδιώτου ὑπάλληλου, ἔστω καὶ ἂν καλεῖται οὗτος γενικὸς διευθυντής, νὰ τοποθετήσωμεν τὸν κρατικὸν ὑπάλληλον. Εἰς τὴν βιομηχανίαν λοιπὸν ἢ ἐθνικοποίησις περιλαμβάνει ὅλας ἐκείνας τὰς ἐκμεταλλεύσεις, αἱ ὁποῖαι ἐξίχθησαν ἤδη εἰς κοινωνικὴν τινα μορφήν ἐπιχειρήσεως.

Ὁλόκληρος ὁ κλάδος τῆς μεταλλευτικῆς παραγωγῆς εἶναι ὡσαύτως ἀρμόδιος δι' ἐθνικοποίησιν. Καὶ ἐξ εὐρέων ἀστικῶν κύκλων ἐζητήθη ἢ κρατοποίησις τῶν ὑπογείων θησαυρῶν καὶ ἐπεκροτήθη ὑφ' ὅλων τῶν μωπαζόντων οἰκονομολόγων.¹⁾ Μάλιστα προχωροῦσιν οὗτοι καὶ περαιτέρω. Μεταξὺ τῶν θησαυρῶν τοῦ ἐδάφους λογίζονται καὶ τὰ δάση. Ταῦτα ἔνεκα τῆς φύσεώς των πρέπει ν' ἀνήκουν εἰς τὸ κράτος, εἴτε εἰς τὰς κοινότητας. Τὰ πλεῖστα τούτων ἄλλως τε κατὰ τὴν διαρροὴν τῶν αἰώνων, ἀφηρέθησαν ἀπὸ τὴν ὀλότητα καὶ περιήλθον εἰς τὴν κατοχὴν τῶν ἰδιωτῶν. Καὶ ἢ συντήρησις καὶ ἐκμετάλλευσις αὐτῶν, ἔνεκα τεχνικῶν λόγων, ἀρμόζει καλύτερον εἰς νομικὰ πρόσωπα παρὰ εἰς ἰδιώτας.

Εἰς τὸ ἐμπόριον γενικῶς, πολὺ δὲ περισσότερον εἰς τὸ μικροεμπόριον, δὲν ἀναπτύσσονται τὰ προτερήματα τῆς ἐθνικοποιημένης δημοσίας

(1) Ἡ ἐπιτροπὴ τοῦ ἐκσοσιαλισμοῦ ἐν Γερμανίᾳ ἐπέδωκε ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1919, μετ' ἀτυχῆ τινα πειράματα, μετὰ ζήλου εἰς ἐρεῖνας περὶ τοῦ ἐκσοσιαλισμοῦ τῶν ἀνθρακωρυχείων, τὰ ὁποῖα εἶχον σχεδὸν μονοπωληθῆναι διὰ τῶν συνδικάτων καὶ τὰ ὁποῖα φυσικῶς κυριαρχοῦσι τοῦ οἰκονομικοῦ βίου. Τὰ ἀρχικὰ πορίσματα τῆς ἐπιτροπῆς δὲν ἐνεκρίθησαν ὅμως ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, οὗτω δὲ ἐξεδόθη ὁ περὶ καθορισμοῦ τῆς οἰκονομίας τῶν ἀνθράκων νόμος (Kohlenwirtschaftsgesetz), ὁ ὁποῖος βασίζεται ἐπὶ οὐσιαστικῶν διαφορῶν βάσεων τοῦ περὶ ἐκσοσιαλισμοῦ νόμου (Sozialisierungsgesetz) τοῦ 1919. Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη τοῦ ἐκσοσιαλισμοῦ συμπληρωθεῖσα τῷ 1920 καὶ δι' ἄλλων μελῶν (Rathenau, Kautsky, A. Weber, Ballod κλπ.) συνέχισε πάλιν τὰς ἐργασίας της ἐπὶ τοῦ ἐκσοσιαλισμοῦ τῶν Ἀνθρακωρυχείων, καὶ παρεσκευάσθη σχετικὸν νομοσχέδιον κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1921. Πρὸβλ. Gestaldio, Die Sozialisierung des Kohlenbergbaues J. f. G. V. 45 Jahrg σ. 185.

ἐπιχειρήσεως. Ἐνταῦθα καὶ ἰδίως εἰς τοὺς κλάδους τοὺς ἀποσκοποῦντας τὴν κάλυψιν τῶν πρώτων ἡμῶν ἀναγκῶν, ἀπαιτεῖται ταχέια λήψις ἀποφάσεων, προσαρμογὴ πρὸς τὴν ἐναλλάσσουσαν κερδοσκοπίαν, ἐκμετάλλευσις εὐμενῶν παριστάσεων, ἐφαρμογὴ τῆς οἰκονομικῆς ἀρχῆς μέχρι καὶ τῶν ἀπωτάτων αὐτῆς συνεπειῶν. Τῶν προσόντων τούτων στερεῖται ἢ δημοσία ἐπιχειρήσις καὶ ἐπομένως δύναται ν' ἀποβῆ πρόξενος μεγάλης ζημίας διὰ τὴν ὀλότητα.

Εἰς τὰ μικροεπαγγέλματα δὲν προχωρεῖ ἢ ἐθνικοποίησις. Ἐνταῦθα ὁ ἐργάτης εἶναι ἐλεύθερος κύριος τῶν ὑπ' αὐτοῦ χρησιμοποιουμένων μέσων τῆς παραγωγῆς. Τοῦτο ἰσχύει ἐφ' ὅσον πρόκειται πράγματι περὶ χειροτεχνίας, δηλαδὴ ἔχομεν ἄμεσον πώλησιν τῶν προϊόντων πρὸς τοὺς καταναλωτὰς. Παντοῦ ὅμως ὅπου πρόκειται περὶ παραδόσεως τῶν ἐμπορευμάτων διὰ τὴν ἀγοράν, ὡς εἰς τὴν οἰκιακὴν βιομηχανίαν, ἐκεῖ εἶναι ἀναγκαῖα ἢ ὁμαδικὴ οἰκονομία, ἢ ὁποῖα θέλει θέσει τοιοῦτοτρόπως τέρμα εἰς τὰς οὐχὶ εὐχαρίστους συνθήκας τῆς ἐργασίας εἰς τὰς βιοτεχνίας ταύτας.

Τὰς περισσότερας δυσκολίας εἰς τὴν ἐθνικοποίησιν συναντῶμεν εἰς τὴν γεωργίαν. Οἱ σοσιαλισταὶ γνωρίζουσι τὸν δεσμόν τοῦ ἀγρότου πρὸς τὸ ἔδαφος, τὴν ἀπασχόλησιν δὲ μετὰ τῆς γεωργίας ἀπεκάλεσε καὶ ὁ Ξενοφῶν εἰς τὸν Οἰκονομικόν του ἡδυπάθειάν τινα¹⁾. Δὲν θίγουσι λοιπὸν οὗτοι τὴν μετρίαν ἀγροτικὴν ἰδιοκτησίαν καὶ ἐκμετάλλευσιν. Οὗτοι προσπαθοῦσι διὰ προαγωγῆς τῶν γεωργικῶν γνώσεων, δι' ὑποστηρίξεως τῶν γεωργικῶν συνεταιρισμῶν, δι' εὐθηνῆς πωλήσεως γεωργικῶν εἰδῶν κλπ. νὰ αὐξήσωσι τὴν ἔντασιν καὶ παραγωγικότητα τῆς γεωργίας. Μόνον ἢ μεγάλη ἐδαφικὴ ἰδιοκτησία φρονοῦσιν ὅτι πρέπει νὰ ἀπαλλοτριωθῆ. Τὰ λατιφούνδια πρέπει νὰ περιέλθωσι δι' ἀποζημιώσεως τῶν ἰδιοκτητῶν των εἰς τὴν ὀλότητα. Περὶ τούτου ὑφίσταται σχεδὸν ὁμοφωνία καὶ εἰς τὰς τάξεις τῶν ἀστῶν οἰκονομολόγων. Ὁλιγωτέρα ὁμοφωνία ἐπικρατεῖ περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν θέλομεν χρησιμοποίησι τὰ ἀπαλλοτριωθέντα ταῦτα κτήματα. Τινὲς λέγουσιν ὅτι πρέπει νὰ τὰ διατηρήσωμεν ὡς καὶ σήμερον ἔχομα, διότι μόνον ἢ μεγάλη ἐκμετάλλευσις παρέχει εἰς ἡμᾶς σπουδαῖα πλεονάσματα διὰ τὴν διατροφὴν τοῦ πληθυσμοῦ, ἐνῶ οἱ μικρογεωργοὶ καταναλίσκουσιν οἱ ἴδιοι τὰ ὑπ' αὐτῶν παραγόμενα. Ἄλλοι φρονοῦσιν ὅτι ἢ διανομὴ αὐτῶν δὲν εἶναι ἐπιζήμιος εἰς προγραμματικὴν ἐποικιστικὴν πολιτικὴν. Μάλιστα στατιστικὰ δεδομένα ἐν Ἑλβετίᾳ καὶ Γερμανίᾳ ἐπεβεβαίωσαν,

(1) Ἔοικε γὰρ ἢ ἐπιμέλεια αὐτῆς εἶναι ἅμα τε ἡδυπάθειά τις... Ἔμοι μὲν θαυμαστὸν δοκεῖ εἶναι εἰ τις ἐλεύθερος ἄνθρωπος ἢ κτήματι τι τούτου ἡδίων κέκτηται ἢ ἐπιμέλειαν ἡδὴ τινὰ ταύτης εὐρηκεν ἢ ὠφελιμωτέραν εἰς τὸν βίον. Ξενοφῶντος, Οἰκονομικὸς V 1, 11.